

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ РЕЛІГІЇ У СФЕРІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН

Як свідчить історія, релігія у житті суспільства завжди відіграла важливу роль. Правда, у певні періоди його життя такий вплив на соціум міг бути домінуючим або обмежений. Хоча по своїй природі релігія завжди прагнула, образно говорячи, диктувати людству свої “правила гри”. Правда, за нинішніх умов релігійний комплекс сам, під впливом кардинальних змін у соціумі, змушений трансформувати свою функціональність з метою адаптації до них. Вказаний процес зумовлений глибокими соціально-економічними перетвореннями, які спричинені перш за все поглибленням процесу глобалізації світу. Тому в сучасному релігійному комплексі об’єктивно поглиблюється переорієнтація з притаманних для нього історично вертикальних відносин “Бог – людина” на горизонтальні “Людина – людина”, що уможливорює реалізацію його функціональності і за релігійними межами. Нині відбувається перегляд, а точніше, раціоналізація самих релігійних положень та уявлень. “Будучи зібранням документів, що відносяться до певних подій минулого, Біблія, – змушений констатувати відомий богослов Дж. Стотт, – несе в собі щось архаїчне. Вона, здається, не може посперечатися з нашою західною культурою, з її космічними станціями і мікропроцесорами” [Скотт Дж. Новые проблемы современных христиан.-Черкассы, 2004. - С. 16].

Варто зазначити, що за своєю суспільною природою релігійний комплекс є невід’ємною складовою соціального життя, оскільки виконує в ньому важливу функціональну роль. У своєму інституалізованому вияві він знаходиться у взаємозв’язку із всіма структурними елементами соціуму, тому може суттєво сприяти їх розвитку або, навпаки, суттєво йому заважати. “Релігія, - слушно зазначає Л.Филипович, - виявляється взаємозв’язаною із усіма рівнями людських відносин – від щонайменшого, яким є сім’я, і до вищого, тобто все людство” [Филипович Л.О. Українські візії релігійної свободи і національно-політичної ідентичності// Релігійна свобода. Щорічник. №6. – К., 2000. – С. 30].

Водночас релігійний комплекс з метою власного виживання змушений більш-менш адекватно відображати фактичну ситуацію в суспільстві, узгоджувати свою діяльність згідно тих суспільних й індивідуальних потреб, які зумовлені соціальними змінами в соціумі. Саме така здатність пристосуватися до зазначених змін, вміння витлумачувати нові факти життя у релігійному контексті і зумовило його високий адаптаційний потенціал. Для прикладу, християнство у формі католицизму у свій час відповідало ідеологічним потребам не тільки феодалізму, але й капіталізму і, навіть, соціалізму. При цьому нові умови соціального життя потребували і більш адекватних форм релігійності, таких її форм, які б відповідали запитам сучасним віруючим. Тому, наприклад, виникнення у свій час такої форми християнства як протестантизм було своєрідною відповіддю на тогочасні суспільні виклики. Сформований на потребу буржуазного способу виробництва, він суттєво змінив світоглядно-ідеологічні засади християнського віровчення, пристосував їх до запитів нового, капіталістичного суспільства. Так, якщо згідно вчення католицизму людина могла досягнути особистого спасіння в потойбічному світі тільки завдячуючи старанням і діянням католицької Церкви, то ідеологи протестантизму (М.Лютер, Ж.Кальвін, У.Цвінглі) виходили з того, що первородний гріх спотворив природу людини, позбавив її здатності до добра. Через це вона може врятуватися не тільки за допомогою добрих справ, таїнств і аскетизму, як це було раніш, а й через особисту віру в спокутну жертву Ісуса Христа. Саме тому, з точки зору протестантизму, вся людська діяльність має релігійне значення. А відтак попередні релігійні засоби досягнення врятування (обряди, богоугодні справи, аскеза, відхід від мирського життя і т.д.) оголошуються несуттєвими. Тому протестантизм робить акцент “на спасінні через віру, але віру вільну”. Такий підхід

дозволив відкрити шлях до стимулювання у людей ініціативи, бережливості, підприємливості, що в кінцевому підсумку сприяло накопиченню матеріальних благ. Така діяльність вже принципово не розглядається як недостойна справа для віруючої людини. Навпаки, вона постає як шлях отримання божественної благодаті.

За нинішніх умов переходу людства від світогляду модерну до світогляду постмодерну релігія не може стояти осторонь цього процесу, оскільки він безпосередньо зачіпає її інтереси. Тому вона намагається адаптуватися і до нового світорозуміння. “Фундаментальною ідеєю основних сучасних теологічних напрямів, - зазначає християнський теолог Т.Оден, - запропонованих Бультманном, Тілліхом, Бонхоффером, Уайтхедом і Ранетом, є ідея необхідності пристосування теології до нових часів” [Оден Т.К. После модернизма. – Минск, 2003.- С. 29].

Зрозуміло, що такий процес аж ніяк не міг оминати діяльності конфесій, які діють на теренах України. Щоправда, він має у порівнянні з зарубіжними демократичними країнами свою специфіку. Перш за все вона зумовлюється тим, що українська держава порівняно недавно отримала політичну незалежність, а тому й не має тих демократичних традицій, які притаманні конфесіям, що діють у цивілізованих країнах, де вони постають важливим складовим елементом громадянського суспільства. Тому за таких умов в Україні актуалізується проблема утвердження та подальшого розвитку релігійних організацій як інституцій громадянського суспільства.

Нині ряд Церков, які діють в українському суспільстві, починають усвідомлювати потребу зміни власної функціональності в соціумі, що, відповідно, вимагає, як вже зазначалося, перегляду наявних форм і методів її реалізації. Щоправда, як свідчить практика, цей пошук явно затягнувся. Про це свідчить зокрема той факт, що у керівництві більшості конфесій в цьому питанні є різке розмежування. Особливо воно характерне для православ'я, де воно відбувається по відомій лінії, яка умовно поділяє клір на “консерваторів” та “модерністів”. Перші, побоюючись, що Церква, беручи активну участь у світському житті, втратить свою ідентичність, відстоюють позиції відносно її функціонування у справі збереження літургіко-історичної спадщини. Щодо “модерністів”, то вони, навпаки, визнають потребу в постійному оновленні форм і методів церковного життя, постійного діалогу з “зовнішнім” світом і ставлять собі завдання перетворення всієї повноти суспільного життя на засадах християнських цінностей.

Варто зазначити, що нині під впливом реального життя серед християнських богословів набуває поширення думка про те, що “Церква повинна цілком серйозно прийняти секулярну сферу й довести, що християнське служіння можливе й необхідне і в ній, а не тільки в монастирі чи в парафії”.

Зрозуміло, що такий підхід можливий лише на засадах переосмислення сутності самої людини. Тому вона більшістю богословів вже розглядається як суб'єкт, осереддя та мета суспільства, що вимагає шанувати її разом із притаманними їй універсальними та невід'ємними “людськими правами”. Через те дискутуються, наприклад, питання щодо можливостей створення віруючими політичних партій, незалежних від держави та адміністрації профспілок, можливості боротьби віруючих за свої громадянські права.

Реакцією на питання щодо місця і ролі Церкви у сучасному суспільному житті стали соціальні доктрини, соціальні вчення зокрема християнських церков. Вони відображають погляди і настанови Церкви не лише щодо особистої поведінки віруючих, але й з приводу обов'язків християнина щодо суспільства в цілому, тобто його соціальної відповідальності. Виходячи з релігійного уявлення про людину та її гідність, соціальна доктрина дає основні методологічні принципи, які орієнтують віруючих в статусі громадян у їхніх соціально-політичних поглядах.

Сьогодні більшість конфесій, які діють в Україні, знаходять між собою порозуміння, коли розглядають проблеми захисту прав і свобод громадян у випадках, коли владні структури своїми діями зумовлюють погіршення соціально-економічного положення віруючих та інших громадян, або вдавалися до обмеження задекларованих

конституційних прав та свобод особистості. При цьому вони виходять з того, що “місія Церкви є духовного порядку, насправді не протиставляє її світові. Надія на вічне спасіння та змагання (діяльне прагнення) до підтримки людей – це різні речі, і варто це пам’ятати, однак вони не роздільні, адже саме на землі, в історії, в конкретних умовах життя кожна людина готує, вирішує і наперед переживає свою вічну долю. Несправедливість, визиск, нещасття, які в межах суспільства нерідко консолідується у справжні “структури гріха”, є великими ворогами людини, бо вони впливають на моральну поведінку людини, позбавляють її гідності особи, перешкоджають їй здійснити своє покликання” [Ратцінгер Йозеф, Бергоне Тарнасіо. Миряни і політика.// Арка. – 2003. -№3.-С.15]. Тому для більшості з існуючих в Україні конфесій сьогодні є актуальною проблема їх самовизначення щодо присутності у процесі становлення і розвитку громадянського суспільства в нашій країні.

Зрозуміло, формування структур такого суспільства в першу чергу вимагає подальшої демократизації всіх сфер суспільного життя. Тому рівень розвитку демократичних процесів, участь у ньому наших співвітчизників є свого роду лакмусовим папірцем, котрий показує рівень сформованості громадянського суспільства. І в цьому плані в Україні є суттєві проблеми. На цьому, зокрема, наголошує Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет. У своєму інтерв’ю кореспондентові “Громадського радіо” Олександрю Кривенку (11 січня 2003 року) він наголосив, що “для того, щоб демократія в Україні набирала сили і щоб Україна стала справді демократичною – це залежить не тільки від влади, це залежить і від активності самих громадян. Якщо громадяни будуть байдужими до тих процесів, які відбуваються в нашій державі, то тоді деякі сили, яким сьогодні належить влада, будуть зловживати своїм становищем, своєю владою – і тоді демократія буде занедбаною. Саме тому треба, щоб всі суспільні сили діяли активніше в напрямку розбудови української демократії”.

Сьогодні у розвитку демократичних начал у суспільстві консолідація конфесій відіграє велику роль. “У зміцненні демократії. – підкреслює Філарет у вказаному інтерв’ю, – церква може зробити, і зробити немало. Але тільки через відродження духовності у суспільстві. А духовність залежить від церкви, тому що на сьогодні тільки одна церква має можливість впливати на наше суспільство – і не тільки на суспільство, а й на владу. Тому що інших джерел духовності на сьогодні у нас немає. Коли я кажу про церкву, я не маю на увазі одне духовенство, а маю на увазі всіх віруючих. А до віруючих відноситься і наша інтелігенція, діячі культури – це теж частина церкви. І тому інтелігенція своїми засобами повинна відроджувати духовність в нашому суспільстві”.

Зрозуміло, що підвищення рівня соціальної активності віруючих людей позитивно вплине і на загальний рівень такої активності в суспільстві. Правда, в цьому плані традиційні християнські конфесії мають певні власні проблеми. Адже у них існує започаткований ще в епоху Середньовіччя поділ на клір і мирян, “професіоналів”, “владу” і “темний люд”. І якщо духовенство вже в силу свого соціального статусу займало соціально активну позицію, то “миряни в Україні мають ознаки одночасно активності та безсилля, оптимізму та розчарувань, впевненості й значних вагань” [Кирик Ю. Важливий нерв громадянського життя// Арка. – 2003. - №6. - С.4].

В цьому контексті потрібно відзначити зусилля общин Римо-Католицької Церкви, яка намагається своїх віруючих зробити повноправними учасниками процесу управління державою, здійснює пошук нових і повніших форм участі в громадському житті громадян-християн та нехристиян. “Життя демократії, – зазначають її ієрархи, – не може бути ефективним без активної, відповідальної та щирої участі кожного з нас” [Ратцінгер Йозеф, Бергоне Тарнасіо. Миряни і політика. - С.1].

Такий підхід був узаконений рішеннями Другого Ватиканського собору. В його документах, зокрема, зазначено, що “миряни не повинні відмовлятися від участі в громадському житті, в економічній, соціальній, законодавчій, адміністративній та культурній сферах, маючи на меті на особистому та державному рівні пропагувати

суспільне благо” [Там само]. В нинішніх умовах обов’язком католиків є пропагування та захист таких суспільних цінностей як громадський порядок і мир, свобода і рівність, повага до людського життя та довкілля, справедливість та солідарність, тобто тих засад, які виступають фундаментом громадянського суспільства.

“Загальною тенденцією у розвитку сучасного християнства, – слушно підкреслює відомий релігієзнавець А. Колодний, – є його протестантизація. Цим поняттям позначаємо процес зростання в конфесіях прагнення вірних до несвідомішого осягнення змісту християнського вчення і поступове спрощення обрядової символіки і практики” [Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах.- Львів, 2005. – С. 236]. Тому сьогодні конфесії цього напрямку піднімають і прагнуть вирішити проблеми ядерного роззброєння, прав людини, питань політичної, економічної, расової дискримінації, шлюбу й розлучень, абортів й евтаназії, штучного запліднення людини і навіть одностатевих відносин.

Таким чином, це свідчить про поглиблення процесу реалізації функціональності релігії і в сфері міжконфесійних відносин. Так, з одного боку, вони знаходять певне порозуміння у тому, що деякі моменти віровчення потрібно привести до потреб сучасного віруючого. А з іншого наголошують, що переорієнтація функціональної ролі релігійного комплексу через включення у сферу власної діяльності економічних, політичних, правових, медико-біологічних, духовно-моральних, благодійницьких, екологічних та інших проблем, дозволяє конфесіям консолідувати власну діяльність з вирішення означених проблем. Зрозуміло, що цей процес не може мати лінійного характеру, оскільки, з одного боку конфесії виходять з того, що тільки їх віровчення є істинним, а з іншого – не можуть допустити зведення власних соціальних функцій до вирішення тільки проблем земного буття і тим самим відмовитися від природи власне релігійної функціональності.

Людмила ФИЛИПОВИЧ (Київ)

МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Складається враження, що міжконфесійні відносини України ніяк не залежать від світових релігійних процесів в силу їх малозначимості для загальної людської спільноти. Майже два десятиліття Україна перебуває в світовому релігійному просторі, який, збагатившись ще однією країною, а відтак ще однією духовною традицією, не помічає, що територіально збільшився на 603,7 тис. км², а це складає 5,7 % земної площі Європи і 0,44 % світу [Україна – Википедія // <http://ru.wikipedia.org>]. Цей географічний ареал заселений майже 50 млн. людей, з яких понад 30 млн. є віруючими. Україна, складаючи за кількістю мешканців 0,7% (46 млн. від 6,6 млрд.) [Население – Википедія // <http://uk.wikipedia.org>], має відповідно 0,5% віруючих від загального населення планети.

Такий кількісний територіальний і людський приріст мав би вплинути і на якісні показники світового релігійного розвитку. Але світ не подає ніяких ознак того, що територія і людський ресурс, що здавна присутні в історії людства, особливо Європи, актуалізовані для сучасних міжрелігійних чи міждержавних відносин. Духовна вага українського релігійного досвіду потребує свого оприсутнення, свого проявлення як для самих українців, так і для інших народів, які населяють локальний і глобальний релігійний простір.

Основними суб’єктами релігійного простору, такого невизначеного, постійно змінного, переважно уявного, достатньо символічного, кордони якого важко визначити, об’єм якого складно обчислити, оскільки він охоплює речі скоріше ідеального порядку, але який разом з тим є певним чином історично структурованою системою, є релігійні